

nu met het doel, de Amerikaanse quarantaine-maatregelen betreffende de invoer van Nederlands plantenmateriaal te bestuderen.

In het kleine, maar modern ingerichte Entomologische Laboratorium aan de Mauritskade te Amsterdam heeft LEEFMANS de laatste jaren nog regelmatig gewerkt, leiding en steun gevend aan de jongere krachten, die daar werkzaam waren. Van de Nederlandsche Entomologische Vereeniging was hij een trouw lid, die nooit verzuimde, zijn medeleden op de wetenschappelijke vergaderingen van zijn ontdekkingen deelgenoot te maken. Het was dan ook volkomen terecht — en het werd door hem ten zeerste gewaardeerd — dat hem op 30 December 1953 het Ere-lidmaatschap van de N.E.V. werd aangeboden. Op 3 Januari 1954 overleed LEEFMANS na een langdurige ziekte in zijn huis te Heemstede.

LEEFMANS was in Indonesië brilliant, onbetwist de leidende figuur in de entomologische wereld aldaar. Bij ons jongeren, die hem eerst leerden kennen, toen hij de middelbare leeftijd ruim gepasseerd was, en die dus zijn glansperiode als onderzoeker niet hebben beleefd, zullen niettemin enkele voortreffelijke eigenschappen in herinnering blijven.

Op excursies: zijn grote „veldkennis”, die hij zonder moeite op anderen overdroeg.

Als toepassend entomoloog: zijn voortdurende dienstbaarheid aan de praktijk van land- en tuinbouw. Hij was een goed popularisator, die door zijn grote ervaring spoedig het vertrouwen won van de telers.

Wie tenslotte het voorrecht heeft gehad, hem regelmatig in zijn werkkamer te mogen bezoeken en met hem van gedachten te wisselen, heeft hem leren kennen als een wijs mens met een grote intuïtie, wiens warme vriendschap niet gemakkelijk kan worden vergolden.

Dr S. Leefmans als entomoloog in Indië

door

W. ROEPKE

Wageningen

De Indische staat van dienst van onze vriend LEEFMANS ziet er als volgt uit :
1912. Eind Augustus aankomst op Java, als particulier entomoloog bij de H.V. A. (Handelsvereniging Amsterdam), met standplaats Bendo Redjo, district Blitar, O. Java.

1914. Met ingang van 2 April benoemd tot entomologisch assistent bij het Instituut voor Plantenziekten te Buitenzorg (aanvankelijk tijdelijk).

1919. Benoemd tot hoofd der Zoölogische Afd. van het Instituut.

1921. Europees verlof.

1923. Waarnemend directeur van het Instituut.

1926. Het Instituut voor Plantenziekten wordt een onderdeel van het Algemeen Proefstation van de Landbouw.

1927. Aanstelling als Directeur definitief.

1928. Europees verlof, eredoctoraat aan de Landbouwhogeschool.

1934. April. Met pensioen naar Holland; Officier in de Orde van Oranje Nassau.

LEEFMANS kwam in 1912 naar Indië als particulier entomoloog bij een grote cultuurmaatschappij, de H.V.A. Deze maatschappij ondervond op haar cassave-ondernemingen in O. Java last van schadelijke engelingen en wenste een eigen onderzoeker aan te stellen, die deze plaag zou bestuderen en bestrijden. Zij wendde zich hiervoor tot de toenmalige directeur van Landbouw, Dr LOVINK, en deze besprak de zaak met Dr VAN HALL, Directeur van het Instituut voor Plantenziekten. Laatstgenoemde wees in overleg met Dr DE BUSSY en Prof. Dr J. C. H. DE MEIJERE in Nederland de heer LEEFMANS aan, die door zijn werk reeds de aandacht getrokken had. Immers Dr. DE BUSSY, toenmaals Directeur van het Deli Proefstation voor Tabak, had op een studiereis in Noord-Amerika de eiparasiet *Trichogramma* verzameld met de bedoeling deze in Deli te importeren ter bestrijding van schadelijke tabaksrupsen. De overbrenging was in die tijd echter alleen mogelijk, indien de parasiet in Nederland kon worden overgekweekt. Hiervoor werd LEEFMANS aangewezen, en hij slaagde met dit werk zo uitstekend, dat *Trichogramma* levend naar Deli kon worden overgebracht. Door zijn verbintenis met de H.V.A. was LEEFMANS de eerste particuliere entomoloog in de grote cultures in Ned. Indië.*)

Op Bendo Redjo debuteerde LEEFMANS met zijn onderzoekingen over de cassave-engelingen, de cassave-mijt en de geïmporteerde agave-snuitkever. De heer VAN HALL was van departementswege belast met het toezicht op dit werk. Na beëindiging van zijn contract, in 1914, ging LEEFMANS over bij het Instituut voor Plantenziekten te Buitenzorg. Spoedig werd hij hier, op verzoek van de planters, in de gelegenheid gesteld het *Helopeltis*-vraagstuk voor de theecultuur grondig te bestuderen. Bij deze gelegenheid hield hij zich nog met enkele andere thee-insecten bezig, vnl. met de verschillende thee-bladrollers en de theezaadvlieg. Toen enkele jaren later ernstige klachten over schadelijke klapperinsecten op Sum. W.K. binnen kwamen, werd LEEFMANS te Padang gedetacheerd met de opdracht deze insecten te bestuderen en te bestrijden. Zijn grote publicaties over de klappertor en de klappersnuitkever zijn hiervan het gevolg. Ook later nog ging zijn belangstelling uit naar de insecten van de klapper en van de oliepalm, getuige zijn werk over de klappersprinkhaan in de Molukken, over de dikkop- en slakrupsen, over Hispiden, over de palmpitboorder, over Dynastiden, over *Brachartona*, enz. Daarnaast trokken tal van andere problemen zijn aandacht. Wij noemen slechts zijn uitgebreide onderzoekingen over de koffiebessenboeek, over de insecten van Pandanus, orchideeën, pisang en andere tropische vruchten, over insecten in voorraden, Indische wandluizen e.a. Deze verscheidenheid van onderwerpen, ook zonder dat ik ze volledig heb opgenoemd, geeft wel een indruk van zijn veelzijdigheid als entomoloog. Last but not least was LEEFMANS zeer geïnteresseerd in de biologische bestrijding, die toen in Indië sterk de aandacht trok. Zijn *Trichogramma*-werk in Nederland had hem hiermede in aanraking gebracht, en in Indië besefte hij volkomen, dat een groot eilandengebied als de Maleise Archipel hiervoor

*) Later hebben enkele andere grote concerns het voorbeeld van de H.V.A. gevolgd, b.v. was J. C. VAN DER MEER MOHR enige tijd lang particulier bioloog en entomoloog bij de Cultuur Mij. Silowok Sawangan in Midden-Java; de Zuid-Afrikaander Dr R. I. NEL was als entomoloog een tijdlang werkzaam op een Engelse thee-onderneming in het Siantarse, Sum. O.K., en de Zwitser F. SCHNEIDER werkte als entomoloog op de Gambir-onderneming Goenoeng Malajoe, eveneens op Sumatra.

gunstige voorwaarden bood, en dat de primitieve bevolkingslandbouw bij eventuele successen ten zeerste gebaat zou zijn, vooral in de afgelegen gebieden. Dit verklaart zijn pogingen om eiparasieten van de klappersprinkhanen en parasieten van allerlei andere klapperinsecten, alsmede van de witte luis (*Ceropulo*) op koffie in de Toradja-landen, naar bepaalde gebieden over te brengen, waar zij tot nog toe ontbraken. Ook zijn daarwerkelijk streven om de Europese poppenrover in de Casuarina-bossen op O. Java in te voeren, tegen bepaalde massaal optredende rupsen, dient in dit kader vermeld te worden. Hij heeft deze fraaie kever te Buitenzorg gekweekt. Maar over de verdere lotgevallen van dit insect heeft de buitenwereld later niets meer vernomen. Andere successen echter, die hij met biologische bestrijding heeft bereikt (klapperinsecten; *Ceropulo*) staan daarentegen wel vast.

Men bekenke, dat LEEFMANS door de leiding van het Instituut administratief zwaar belast was, want hij nam ook zijn ambtelijke verplichtingen niet luchtig op. O.m. eiste de zich steeds uitbreidende plantenquarantaine veel van zijn aandacht. Dat hij desondanks lust had en tijd vond voor veel eigen onderzoek, pleit voor zijn enorme werkkracht.

Men zou LEEFMANS te kort doen, wanneer men niet op zijn betekenis wees, die hij voor de ontwikkeling van de natuurlijke historie in Ned. Indië heeft gehad. Geen wonder; hij stond al in Nederland bekend als een vurige en propagandistische natuurliefhebber en hij behoorde als zodanig tot de vriendenkring van HEIMANS en THIJSSÉ. Kort na zijn aankomst op Java werd de Nederl. Indische Natuurhistorische Vereniging opgericht, en hij behoorde, samen met enkele anderen, al dadelijk tot de leidende figuren. Aanvankelijk waren er nog heel wat moeilijkheden, maar later kwam de vereniging met haar prachtig tijdschrift „*De Tropische Natuur*” tot grote bloei. Niet weinig hebben hiertoe de vele en altijd boeiende artikelen van LEEFMANS bijgedragen.

Toen LEEFMANS Indië in 1934 verliet, was hij geheel op het hoogtepunt van zijn kracht en zijn kunnen. Door vooraanstaande regeringspersonen, zijn collega's, personeel, vrienden en planters werd hij toen op treffende wijze gehuldigd en de regering benoemde hem tot Officier in de Orde van Oranje Nassau.

Al is door de Tweede Wereldoorlog en zijn ongelukkige gevolgen het voormalige Instituut voor Plantenziekten te Buitenzorg in betekenis achteruit gegaan, het werk van LEEFMANS blijft voortleven in een reeks van bijna 50 publicaties*). Vele van deze publicaties zijn nogal omvangrijk. Bij het doorzien hiervan wordt men opnieuw getroffen door de grootscheepse wijze, waarop LEEFMANS ieder onderwerp aanpakte, door zijn uitstekend waarnemingsvermogen in het vrije veld, door zijn doorwrochte wijze van onderzoek, waarbij hij vele gegevens in tabellenvorm vastlegde en ook publiceerde, en door zijn uitstekend begrip voor de mogelijkheden van de praktische landbouw. Dat hij verdienstelijk fotografeerde en tekende, kwam aan de verzorging van zijn publicaties dikwijls ten goede.

Als mens was LEEFMANS altijd de vriendelijkheid en hulpvaardigheid in persoon, niet alleen voor zijn collega's en vrienden, maar ook voor zijn ondergeschikten en voor zijn superieuren. Groot was de waardering, die hem van die zijden werd toegedragen.

---

*) Een vrij volledige lijst van deze titels is te vinden in de catalogus van de bibliotheek der Ned. Ent. Ver.

Hij heeft gewerkt in de periode, toen Ned. Indië ondanks voorbijtrekkende inzinkingen van economische aard een bijna koortsachtige ontwikkeling op velerlei gebied te zien gaf. Hij is toen erin geslaagd het Instituut voor Plantenziekten groot te maken, gesteund door een zo scherpzinnig medewerker als wijlen Dr VAN DER GOOT en door een uitstekende staf van Europees en Indonesisch personeel. Zijn Instituut had wereldnaam gekregen en was misschien enig in de tropen. Meermalen hebben er buitenlandse onderzoekers langere of kortere tijd vertoefd om zich aan speciale onderzoekingen te wijden. Dat hij zoveel heeft bereikt moge voor hem, de selfmade man en autodidact, een grote voldoening geweest zijn. Hij heeft gewoekerd met de talenten, die hij van nature heeft mede gekregen. Voor zijn talrijke vrienden, collega's en medewerkers is dit een reden tot blijvende waardering. Allen zullen hem in ere houden.

Leefmans als docent

door

G. BARENDRECHT

Amsterdam

In 1937 werd LEEFMANS aan de Universiteit van Amsterdam lector in de „Entomologie toegepast op de Landbouw” en betrad daarmee een voor hem geheel nieuw arbeidsveld. Weliswaar had hij zich in zijn Indische loopbaan reeds bezig moeten houden met de scholing van zijn jongere medewerkers in de practijk van de Landbouwentomologie, maar nu kreeg hij deze wetenschap, waarvan hij zelf een der bouwers was geweest, te doceren als vak, dat een onderdeel vormde van de biologenopleiding zelf. Van de aanvang af stond voor hem vast, dat dit in de eerste plaats behoorde te geschieden door hen te laten deelnemen aan het onderzoek, waarbij hij een zo nauw mogelijk contact met de practijk van het grootste belang achtte. Hiermede kreeg zijn vak al dadelijk een aparte plaats onder de takken van wetenschap, waarmee de student in de Biologie te maken heeft. De intensiteit, waarmee hij dit gedeelte van zijn taak uitvoerde, had tot gevolg, dat zijn leerlingen vrijwel van het begin af zijn medewerkers werden en deel gingen nemen aan de vernieuwing van het toegepast entomologisch werk in Nederland, die voor zo'n groot gedeelte zijn stempel draagt. Te beschrijven hoe hij aan dit werk al zijn krachten, en soms meer dan dat, gaf, hoe hij altijd opkwam voor de maatschappelijke belangen van zijn leerlingen-medewerkers, en hen steeds met raad en daad terzijde stond, moet ik aan hen overlaten, die dit alles zelf hebben ondervonden.

Vormde dit deel van zijn taak eigenlijk een vervolg van zijn vroegere werkzaamheid, het tweede deel, het geven van colleges, was geheel nieuw voor hem. Wij hebben hierover in die eerste jaren menig gesprek gehad, want er was één probleem, dat hem hierbij zwaar op het hart lag en wel dit: wat moet dat nu met de studenten, die een tweejarig college beginnen te lopen bij het begin van de tweede helft? Hij vreesde maar, dat hij die tekort zou doen en keer op keer heb ik dan ook meegemaakt, hoe voor één of twee nieuwelingen een voor hem ongetwijfeld zeer vervelende recapitulatie werd gegeven van hetgeen in het vorige jaar was behandeld. Ik trachtte hem hier steeds van te weerhouden, uitgaande van de voor de meer algemene takken van wetenschap geldende regel, dat volledig-